

РОЗДІЛ V. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 37.01:613.74:7

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-1-44>

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ЧИННИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ордіна Л. Л.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

Соборна пл., 8/1, Біла Церква, Київська область, Україна

orcid.org/0000-0003-4127-6225

Larisaordina@ukr.net

Ключові слова:

здоров'язбережувальна діяльність, психологічна безпека, творча комунікація, естетико-творча самореалізація.

В умовах модернізації освіти здоров'язбережувальні чинники функціонування культуротворчого середовища закладу вищої освіти зумовлені соціально-педагогічною значимістю, які пов'язані з інноваційними процесами, що вимагають додаткових затрат здоров'я та творчих сил викладачів і студентів. Функціонування такого середовища уможливило комфортне існування учасників освітнього процесу, а також активізує творче мислення, що характеризується духовною та культурною насиченістю.

У статті проаналізовано здоров'язбережувальні чинники, що зумовлюють функціонування культуротворчого середовища закладу вищої освіти, а саме: вивчення функціонального стану життєдіяльності особистості за допомогою інтегративних навчальних курсів із культури здоров'я (чинник міждисциплінарної інтеграції знань); розгляд психофізіологічних та соціальних особливостей особистості, які мають специфічний зміст і форму, що проявляються в мистецтві, а також відновлення здоров'я та відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил шляхом рекреативних заходів (чинник творчої комунікації); зміст та результат навчальної діяльності, умови навчання, побут, особистісні стосунки, що акцентують на стані психологічної безпеки в освітньому закладі (чинник психологічної безпеки); актуалізація ціннісної життєстверджувальної орієнтації, що розкриває генезис і місце цінностей у просторі культури особистості (чинник ціннісно-орієнтаційного спрямування); здатність до емпатійного та естетичного сприйняття людиною навколишньої дійсності, що відображає самовідчуття, самосвідомість, самовизначення, самореалізацію особистості у професійній діяльності (чинник естетико-творчої самореалізації).

У статті визначено сутність особистісно орієнтованого підходу, який дав змогу розглянути сутнісні аспекти здоров'я людини (соціокультурний, психофізіологічний, морально-духовний), що уможливило формування індивідуального здоров'я, створення умов його збереження і зміцнення, а також формування людини з творчим мисленням, здатної самостійно зберігати та зміцнювати своє здоров'я.

Окреслено основні завдання функціонування культуротворчого середовища закладу вищої освіти, що не тільки визначають створення сприятливих умов для формування особистості, її загальнолюдських та професійних якостей, саморозвитку і розкриття індивідуальності, а й забезпечують ефективну здоров'язбережувальну діяльність.

HEALTH-SAVING FACTORS OF THE FUNCTIONING OF THE CULTURAL AND CREATIVE ENVIRONMENT OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Ordina L. L.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Humanitarian Disciplines
Bila Tserkva National Agrarian University,
Soborna sq., 8/1, Bila Tserkva, Kiev region, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4127-6225
Larisaordina@ukr.net*

Key words:

healthy activity, psychological safety, creative communication, aesthetic and creative self-realization.

In the context of modernization of education, the health-saving factors of the functioning of the cultural and creative environment of higher education institutions are due to socio-pedagogical significance, which are associated with innovative processes that require additional costs of health and creative forces of teachers and students. The functioning of such an environment allows the comfortable existence of participants in the educational process, and also activates creative thinking, characterized by spiritual and cultural richness.

The article analyzes the health-saving factors that determine the functioning of the cultural environment of a higher education institution, namely, the study of the functional state of a person's life through integrative training courses on health culture (the factor of interdisciplinary integration of knowledge); consideration of psychophysiological and social features of personality, which have specific content and form, manifested in art, as well as restoration of health and reproduction of physical, intellectual and emotional forces through recreational activities (factor of creative communication); content and result of educational activities, educational conditions, living conditions, personal relationships that focus on the state of psychological safety in an educational institution (factor of psychological safety); actualization of a value life-affirming orientation, revealing the genesis and place of values in the space of personality culture (the factor of the value-orientation direction); ability to empathetic and aesthetic perception by a person of the surrounding reality, reflecting self-perception, self-consciousness, self-determination, self-realization of the person in professional activity (factor of aesthetic and creative self-realization).

The article defines the essence of a personal-oriented approach, which made it possible to consider the essential aspects of human health, namely: sociocultural, psychophysiological, moral-spiritual, which makes it possible to form individual health, create conditions for its preservation and strengthening, as well as the formation of a person with creative thinking, able to independently preserve and strengthen his health.

The main tasks of the functioning of the cultural and creative environment of higher education institutions are outlined, which determine the creation not only of favourable conditions for the formation of the personality, its universal and professional qualities, self-development and disclosure of individuality, but also provide effective health-saving activities.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві нині визначається проблема втрати гармонії буття, яка проявляється в порушенні якості життя, втраті сенсу існування, екологічному конфлікті з існуючим світом, руйнації цілісності людського образу. Невпевненість у житті за відсутності прак-

тичних знань про способи виходу з конфліктних ситуацій викликають в особистості страх і агресію. Результатом цих деструктивних процесів стають психічні, фізичні і соціальні відчуження від життя.

В умовах модернізації сучасної вищої школи є ідея про те, що роки навчання, проведені в закла-

дах вищої освіти, не тільки не мають ускладнювати вже набуті відхилення у здоров'ї студента, але й мають покращити резервні та адаптаційні можливості його організму.

У Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, Національній доктрині розвитку освіти в Україні та інших нормативних документах наголошено на важливості здоров'язбережувальних умов для виховання та навчання студентської молоді [1]. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти України, у XXI столітті виховання людини має відбуватись у дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності [2]. Це актуалізує науково обґрунтований пошук шляхів створення нових культурних і освітніх практик, спрямованих на оздоровлення людини для гармонійного буття, а також збереження її природного і культурного середовища.

Педагогічні проблеми збереження здоров'я особистості в освітньому середовищі досліджували вчені Т. Андрущенко, Т. Бойченко, М. Гриньова, Т. Міер, Л. Рибалко, В. Шахненко та ін. Поняття і сутність «здоров'я» розкривали дослідники М. Амосов, Г. Апанасенко, І. Брехман, О. Вакулєнко, Д. Венедиктов, В. Войтенко, Д. Ізуткін, Б. Ільїн, О. Кудрявцева, Ю. Лісіцин, В. Петленко та ін. Культурологічним аспектам формування здорового способу життя людини присвячені праці Л. Божовича, І. Зязюна, В. Радули, О. Савченко та ін. Ідеї особистісно орієнтованого підходу в здоров'язберігаючій освіті висвітлено у працях Д. Белухіна, Б. Гершунського, А. Орлова та ін.

Аналізуючи різні дослідження, можна зазначити, що проблема впливу здоров'язбережувальних чинників функціонування культуротворчого середовища закладу вищої освіти висвітлена неповною мірою.

Мета статті – проаналізувати чинники збереження здоров'я людини, що впливають на механізми функціонування культуротворчого середовища закладу вищої освіти, визначити сутність особистісно орієнтованого підходу до оволодіння стійкою мотивацією і престижності здоров'язберігаючої поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна педагогіка активізує рух досліджень, що вивчають проблеми формування здоров'язбережувальної культури особистості в навчально-виховному процесі закладу вищої освіти.

Взаємозв'язок середовища й особистості розуміється як різноманітний, суперечливий і просторово-об'ємний за характером взаємозв'язок індивіда з тим, що його оточує. Вчені розглядають освітнє середовище як «вид середовища, у взаємодії з яким у людини відбувається прирощення

індивідуальної культури» [3, с. 36], систему ключових факторів, що визначають формування й розвиток людини [4], певну соціальну спільність, яка розвиває сукупність людських відносин у контексті широкої соціокультурно-світоглядної адаптації людини до світу і навпаки [5] та ін. О. Макареня [6] в науковій праці «Культуротворче середовище: статус, структура, функціонування» визначив основоположні принципи конструювання культуротворчого середовища в освітньому просторі. Т. Кузьміна [7] формулює розуміння якісних характеристик культуротворчого середовища вищого закладу освіти.

Основні завдання функціонування культуротворчого середовища закладу вищої освіти (далі – КТС ЗВО) в дослідженні базуються на створенні моделі класичної освіти, його внутрішнього духу, який культивує знання, культуру, свободу слова і думки, виховує високоосвічену, культуротворчу особистість, відродженні кращих традицій у навчальній та виховній роботі закладу вищої освіти і на їх основі створенні такого середовища, яке б спонукало до виховання почуття гордості за право навчатися в такому закладі, підвищенні відповідальності за свої дії і досягнення в різних сферах діяльності, забезпеченні високої мотиваційної готовності до діяльності викладачів та студентів, тобто створенні такого середовища, яке б забезпечило формування способу життя, достойного людини і корекції особистої життєдіяльності на основі глибоких історичних культурних традицій. Тому створення у КТС ЗВО комфортних умов праці і навчання з метою збереження та зміцнення здоров'я її учасників, екологічне забезпечення діяльності, санітарно-гігієнічні умови навчання і відпочинку, їх дотримання можуть виступати альтернативою агресивності соціального середовища, психоемоційного і культурного вакууму, наслідком яких є зростання соціогенних захворювань.

Особистісно орієнтований підхід забезпечує «навчання і виховання з урахуванням індивідуальних, вікових і психофізіологічних особливостей учнів» [8, с. 18]. Спираючись на ідеї структурного аналізу здоров'я людини, в дослідженні ми використовуємо особистісно орієнтований підхід, який дав змогу розглянути сутнісні аспекти здоров'я людини, а саме: соціокультурний, психофізіологічний, морально-духовний.

Учасники КТС ЗВО і саме середовище можуть піддаватися як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам.

До основних внутрішніх загроз на рівні функціонування КТС ЗВО можна зарахувати порушення порядку і спокою в освітньому закладі, труднощі в спілкуванні її учасників і їх негативне ставлення, до зовнішніх – криміналізація суспільних відносин та надзвичайні ситуації в технічній, соціальній та еко-

логічній сферах. До основних внутрішніх загроз на особистісному рівні можна зарахувати внутрішній дисбаланс і психологічне напруження особистості, порушення і нестабільність її психічного здоров'я та розвитку, до зовнішніх – нестійкість до психологічних впливів із боку інших людей і умов освітнього середовища, незадоволеність його психологічними характеристиками.

Особистісно орієнтований підхід до здорового способу життя у КТС ЗВО дає змогу формувати індивідуальне здоров'я, створювати умови його збереження і зміцнення, а також формувати людину з творчим мисленням, здатну самостійно зберігати та зміцнювати своє здоров'я.

Найбільш вагомими чинниками, що зумовлюють здоровий спосіб життя студентів і викладачів у КТС ЗВОЮ, визначено такі:

Чинник міждисциплінарної інтеграції знань зумовлює зміцнення психічного фізичного та соціального здоров'я за допомогою *інтегративних навчальних курсів із культури здоров'я* для студентів і викладачів. Міждисциплінарна інтеграція знань – це об'єднання і забезпечення умінь і навичок завдяки посиленню теоретичних і практичних міждисциплінарних зв'язків. Формуванню міждисциплінарної інтеграції знань про здоровий спосіб життя у КТС ЗВО сприяє вивчення навчальних дисциплін за принципом послідовності, коли одна дисципліна є продовженням іншої. Це стосується вивчення функціонального стану життєдіяльності студентів: адаптація та пристосування до середовища, харчування, життєздатність, побут, дозвілля.

Для успішного функціонування КТС ЗВО чинник міждисциплінарної інтеграції знань зумовлює різноманіття з циклу екологічних, соціокультурних, соціополітичних, філософських, біологічних, психофізіологічних, економічних, професійних та морально-духовних питань.

Чинник творчої комунікації. Мистецтво і творчість включені в культуру самосвідомості людини і в самоосвіту не тільки з точки зору художніх цінностей, а й з точки зору збереження здоров'я людини. Гуманістично-змістовні пласти мистецтва великою мірою визначено саме підвищеною увагою до людських емоцій, глибиною проникності до світу внутрішніх її переживань. Розглядаючи психофізіологічні та соціальні особливості особистості, яка має специфічний зміст і форму, що проявляються в мистецтві, чинник творчої комунікації визначає екофільність, схильність до підкресленого емоційно-естетичного сприйняття природи, своєрідного злиття з нею в естетичних вимірах життя. Відновлення здоров'я та відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил включає в себе поняття *«рекреація»* (лат. «creation» – створення, вироблення, «ге» –

дія нова). Відновлення та зміцнення здоров'я в КТС ЗВО уможлиблюється шляхом дозвілля, активного відпочинку на природі, забезпеченням профілактичних заходів за допомогою туристичних екскурсій та занять фізичними вправами.

Чинник психологічної безпеки. Важливою умовою зниження числа стресових ситуацій у педагогічній практиці є забезпечення психологічної безпеки при взаємодії учасників КТС ЗВО. Культуротворча особистість може створити таке творче середовище, в якому буде присутній позитивний психологічний клімат. Стан психологічного клімату в колективі визначають такі фактори: зміст та результат навчальної діяльності, умови навчання, побут, особистісні стосунки. Сукупність заходів щодо створення психологічного клімату в КТС ЗВО та збереження психічного здоров'я забезпечує *психогігієну*. Досягнення психологічного комфорту, екологічне забезпечення діяльності, санітарно-гігієнічні умови навчання і відпочинку, їх дотримання, сучасний рівень матеріально-технічної бази – основні завдання здоров'язбережувальної культури у КТС ЗВО. Психолого-педагогічна спрямованість здорового способу життя в навчальному процесі полягає у формуванні креативності учасників освітнього процесу, що уможливує самореалізацію у професійній діяльності.

Чинник ціннісно-орієнтаційного спрямування. Аспект збереження здоров'я людини в дослідженні розглядається як здатність особистості до формування *життєстверджувальної орієнтації*, визнання життя як найвищої цінності. Аналіз культурно-історичних механізмів формування структури особистості, інтеріоризації спочатку зовнішніх щодо суб'єкта нормативно-ціннісних регуляторів розкриває генезис і місце цінностей у просторі культури особистості. Чинник ціннісно-орієнтаційного спрямування зумовлює такі ціннісні категорії, як сенс, благо, потреба, мотивація, значення, ставлення та ін.

Пріоритетними завданнями функціонування КТС ЗВО вважаємо такі: аналіз історичного досвіду розвитку педагогічної теорії та освітньої практики з позиції цінностей; визначення ціннісних підстав освіти, що відображають його аксіологічну спрямованість; розробка ціннісних підходів до визначення стратегії розвитку змісту вітчизняної освіти. Життєстверджувальна ціннісна орієнтація – суть загальнолюдського початку культури, основна, загальна для всіх людей системоутворююча цінність. Цінність того чи іншого об'єкта визначається в процесі його оцінки особистістю. Принципово важливо зрозуміти різницю між цими двома поняттями: цінність об'єктивна і відображає соціальну, історичну, культурну практики, оцінка – суб'єктивне ставлення до цінності,

тому може бути істинною (якщо вона відповідає цінності) і не тільки позитивною, але й негативною. Саме завдяки їй відбувається вибір предметів, потрібних і корисних людині і суспільству.

Чинник естетико-творчої самореалізації.

Естетика як теоретико-практичний досвід володіє здоров'язбережувальним ресурсом. Здатність до емпатійного та естетичного сприйняття людиною навколишньої дійсності є її онтологічною сутністю. Досвід естетичного пізнання визначається як основа сутнісних сил людини. Самореалізація – це творчий процес, що відображає екзистенціальну сутність людини, складниками якої виступають самовідчуття, самосвідомість, самовизначення. Естетико-творча самореалізація виступає як фактор поєднання навчальної діяльності студентів у цілісний об'єкт опосередкованого педагогічного впливу і разом із тим як та перемінна, що дозволяє простежити за підвищенням рівня здорового способу життя. Розширення ролі естетико-творчої самореалізації у КТС ЗВО відбувається на основі *національно-стильових засад пізнання вітчизняної культури*, активізації їх особистісного естетичного ставлення до надбань національної художньої культури та творчого їх опанування.

Здатність людини до емоційно-оцінювального сприйняття прекрасного в природі, мистецтві, дійсності дає змогу формувати позитивне мислення і насолоду від отриманих результатів діяльності, що сприяє розвитку здоров'язбережувальної культури особистості.

Висновки. Стрижнева ідея функціонування культуротворчого середовища закладу вищої освіти спрямована на відродження духовного потенціалу нації. Здоров'язбережувальна діяльність у КТС ЗВО забезпечується створенням між-дисциплінарної інтеграції знань про здоровий спосіб життя, формуванням ціннісної орієнтації щодо збереження і зміцнення здоров'я, зумовленням естетико-творчого сприйняття та реалізації у професійній діяльності, функціонуванням психологічної безпеки, що постає критерієм визначення якості освіти, забезпеченням системи рекреативних заходів для повноцінної життєдіяльності особистості.

Проведене дослідження дає змогу окреслити напрями подальшого розгляду проблеми модернізації дозвіллевої діяльності у КТС ЗВО учасників освітнього простору, що стимулює до активного та здоров'язбережувального життя.

Література

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII.
2. Національна доктрина розвитку освіти. Доктрина від 17.04.2002 р. № 347/2002. Розділ VI. Ст. 11.
3. Пономарев Р.Е. Адаптация старшеклассников в образовательном пространстве школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Новокузнецк, 2005. 182 с.
4. Кулоткин Ю.Н. Образовательная среда и развитие личности. *Новые знания*. 2001. № 1. С. 6–7.
5. Беляев Г.Ю. Педагогическая характеристика образовательной среды в различных типах образовательных учреждений. Москва : ИЦКПС, 2000. 137 с.
6. Макареня А.А. Культуротворческая среда: статус, структура, функционирование. Тюмень : ТОГИРРО, 1997. 66 с.
7. Кузьмина Т.В. Культуротворческая среда как фактор саморазвития педагогического коллектива образовательного учреждения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Тобольск, 2002. 213 с.
8. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі : колективна монографія /за заг. ред. Л.М. Рибалко. Тернопіль : Осадца В.М., 2019. 400 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vishhu osvitu» vid 01.07.2014 r. # 1556-VII
2. Nacjonalna doktrina rozvitku osviti. Doktrina vid 17.04.2002. #347/2002. Rozdi`l VI. st. 11.
3. Ponomarev, R.E. (2005) Adaptacziya starsheklassnikov v obrazovatel`nom prostranstve shkoly [Adaptation of high school students in the educational space of the school], (PhD Thesis), Novokuzneczk.
4. Kulyutkin, Yu.N. (2001) Obrazovatel`naya sreda i razvitie lichnosti [Educational environment and personal development]. *New knowledge*. No. 1, pp. 6–7.
5. Belyaev, G.Yu. (2000) Pedagogicheskaya kharakteristika obrazovatel`noj sredy v razlichnykh tipakh obrazovatelnykh uchrezhdenij [Pedagogical characteristics of the educational environment in various types of educational institutions]. Moscow: ITSKPS. (in Russian)
6. Makarenya A.A. (1997) Kul`turotvorcheskaya sreda: status, struktura, funkczionirovanie [Cultural environment: status, structure, functioning]. Tyumen: TOGIRRO, (in Russian)
7. Kuz`mina T. V. (2002) Kul`turotvorcheskaya sereda kak faktor samorazvitiya pedagogicheskogo kolektiva obrazovatel`nogo uchrezhdeniya [Cultural and creative environment as a factor in the self-development of the teaching staff of an educational institution] (PhD Thesis), Tobolsk.
8. Ribalko L.M. (ed.) (2019) Zdorov'yazberezhual`ni` tekhnologi`yi v osvi`tn`omu seredovishhi` [Health-saving technologies in the educational environment], Ternopil: Osadets.